

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.2 : 94(477.81/86) “1848/1914”

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧНИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.
НА СТОРІНКАХ ТОГОЧАСНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЬ

Лілія ШОЛОГОН

Державний вищий навчальний заклад

*“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна*

DOI: 10.15330/gal.34.222-233

e-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-5390-7576

У статті проаналізовано публіцистичні праці другої половини XIX – початку XX ст., присвячені найважливішим проблемам національно-культурного руху українців Галичини. Метою статті є розкрити погляди переважно лідерів цього руху на найбільш актуальні питання українського культурного життя краю та прослідкувати за трансформацією національно-культурного руху українців Галичини у національно-визвольний. За допомогою джерелознавчої критики ми спробували з’ясувати об’єктивно-суб’єктивний інформаційний потенціал публіцистичних праць українських, польських та російських громадсько-культурних діячів та політиків, що дозволило зробити реконструкцію різних аспектів національно-культурного руху українців Галичини впродовж другої половини XIX – початку XX ст. Герменевтика, як мистецтво правильно розуміти мову іншої людини, зокрема писемний текст, мала також важливе значення для аналізу творів учасників національно-культурного руху. Нам вдалося встановити, що наприкінці XIX – початку XX ст. простежується стійка тенденція до політизації українського національно-культурного руху та трансформації його у національно-визвольний. Це позначилося на творах громадських діячів цього часу (Юліана Бачинського, Леона Василевського, Станіслава Людкевича, Івана Труша, Івана Франка та інших), де акцентується на тому, що тільки політична самостійність українців може стати передумовою до вирішення найнагальніших проблем, у тому числі культурного характеру. Такий світоглядний підхід має важливе суспільне значення в умовах сучасної гібридної російсько-української війни, коли боротьба за українську державність триває.

Ключові слова: Галичина, національно-культурний рух, публіцистичні праці, громадське товариство, політична самостійність.

Вагомою складовою джерельної бази з історії українського національного руху Галичини стали публіцистичні праці насамперед лідерів цього руху. Переважно вони написані для українського населення, як правило – спрощеною мовою з популярним роз’ясненням актуальних питань національно-культурного характеру, які необхідно було вирішити для втілення в життя вимог для рівноцінного національного існування в культурній сфері. Однак тогочасний український національно-культурний рух не залишився поза увагою польських та російських громадських діячів, які мали власне, часто суб’єктивне бачення, його розвитку. Тому вважаємо за необхідне здійснити комплексний аналіз публіцистичних праць, присвячених зазначеній проблематиці, зважаючи на її наукове та суспільне значення.

Обрана тема не залишилася поза увагою дослідників. Окремі її аспекти знайшли відображення у наукових розвідках Володимира Великочого¹, Миколи Кугутяка², Ігоря Михаль-

¹ Великочий В. С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. 812 с.

² Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.

ського³, Ігоря Райківського⁴. Однак всебічного та комплексного висвітлення в українській історіографії вона не отримала.

Метою статті є розкрити погляди провідних вчених, літераторів, митців, громадсько-культурних та політичних діячів на найбільш актуальні питання українського культурного життя краю та прослідкувати за трансформацією національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. у національно-визвольний.

За тематикою публіцистичні твори цього часу поділяємо на шість груп: 1) праці, присвячені використанню української мови в державних установах та громадському житті; 2) статті про освітні проблеми Галичини; 3) твори лідерів національно-культурного руху, де акцентувалася увага на найактуальніших питаннях діяльності громадських організацій; 4) статті проблемного характеру про розвиток літературного процесу в краї; 5) праці, присвячені актуальним питанням українського театрального, музичного та образотворчого мистецтва; 6) твори державних діячів і лідерів національно-культурного руху, що дозволяють прослідкувати за його трансформацією з національно-культурного у національно-визвольний.

Щодо першої групи праць, де піднімається проблема використання української мови в державних установах та громадському житті, то чи не вперше впродовж досліджуваного періоду її було порушено 1848 р. в публіцистичній розвідці Василя Подолинського “Слово перестороги”. Її автор зазначав: “Дехто захоче, збиваючи мене, вказати на євреїв, вірмен, німців і т. д., які тут мешкають, і вимагати від мене прав окремих національностей і для них. На це я відповім так: якщо ми б були в їх хаті, ми б пристосовувалися до них, але тому, що вони є у нас, хай вони пристосовуються до нас”⁵.

Згодом роздуми щодо мовного питання публікувалися у серії статей “О язиці руским”, “О потребе просвіщенія для руского народа”, “Слово к поправе вихованія детей сельських”, “Гадки о руском язиці” 1849 р. на сторінках газети “Зоря Галицька”, редакція якої переконувала читачів проявити патріотизм у мовному питанні, зокрема доводила необхідність використання української мови в побутовому спілкуванні. Редактори періодичного видання відкидали, як безпідставні, закиди багатьох їхніх опонентів у мовній політиці про те, що українська мова – мова неосвіченого народу і не годиться для продукування наукових знань⁶. Автор статті “О язиці руском” погоджується з тим, що українська мова через те, що була проігнорована національною економічною та політичною елітою, майже не використовувалася в громадському та освітньому житті, тому її можна називати “не вживаною”, але ніколи “необразованою”. На його думку, це підтвердив Собор руських вчених, де були виголошені блискучі доповіді народною мовою з богослов’я, філософії, права, історії.

Натомість русофіли, хоча й виступали проти тотального використання в Галичині в усіх установах польської, свої твори публікували далеким від справжньої української мови етимологічним правописом. Значний резонанс у Галичині мала праця Богдана Дідицького “В один час научитися Малорусину по Великорусски”, опублікована 1866 р. Проте сам автор до кінця свого життя так і не опанував російської мови⁷.

Друга група праць, написаних державними діячами і лідерами національно-культурного руху, присвячена проблемам освітнього руху Галичини. Важливе значення у цьому контексті мають праці І. Франка (“Що коштують наші школи”, “Поляки і русини”, “Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах”) та Михайла Грушевського (“Що ж далі?

³ Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст. Луганськ : Альма-матер, 2003. 344 с.

⁴ Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. 932 с.

⁵ Подолинський Василь. Слово перестороги / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; упоряд. Ф. Стеблій. Львів, 2001. С. 37.

⁶ О язиці рускимь. *Зоря Галицька*. 1849. 10 січ.

⁷ Д’Ядицький Б. Въ одинъ часъ научитися Малорусину по великоруски. Львов : Въ типографіи Института Ставропигійского, 1866. 31 с.

(В справі руських гімназій)”, “В справі руських шкіл і руського театру”, “Не даймося”, “Наша школа”, “Добиваймося свого університету”, “Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна)”, “Утрак-візація чи розділ університету”, “За український університет”, “Невідклична справа”). Обидва вчені досить гостро піднімали питання україномовної початкової, гімназійної та університетської освіти. Якщо І. Франко гостро акцентував увагу на проблемних питаннях, то М. Грушевський на сторінках своїх публіцистичних праць пропонував шляхи їх розв’язання.

Із записів у щоденнику М. Грушевського за 1910 р. дізнаємося, що він вірив у позитивне вирішення університетської справи у Галичині⁸. Проте реальні обставини політичного життя привели до того, що лише на 1914 р. було заплановано відкриття українського університету. Цей здобуток національно свідомих українців так і залишився не втіленим через події Першої світової війни.

Професор цивільного права Станіслав Дністрянський у праці “Права руської мови у Львівському університеті”, на основі аналізу законодавства (цісарських і міністерських розпоряджень) доводив, що українці мали всі права на використання української як мови викладання, складання іспитів, офіційного спілкування в університеті⁹.

У публіцистиці громадської діячки і письменниці Наталії Кобринської, опублікованій на сторінках часопису для жіноцтва “Перший вінок”, акцентовано увагу на загалом низькому освітньому рівні українського жіноцтва. У статті “Руське жіноцтво в Галичині в наших часах”¹⁰ вона констатувала факт, що, незважаючи на запровадження з 1868 р. загальнообов’язкової початкової освіти, багато дівчат ходили до школи примусово. Закінчивши школу і навчившись читати, писати й рахувати, вони не хотіли “заглянути до книжки”, тому втрачали здобуті знання.

У третій групі означених нами праць акцентується увага на найактуальніших питаннях діяльності українських громадських товариств. Письменниця Н. Кобринська в праці “Про первісну ціль товариства руських жінок у Станіславові зав’язаного 1884 р.” в черговий раз підняла досить важливу проблему для багатьох її сучасниць – неможливість отримання належної освіти¹¹. Оскільки тодішнє суспільство не було готове допустити жінку до повноцінної середньої та вищої освіти (до навчання в гімназіях та університетах, дозволялося тільки в учительських семінаріях), то вона пропонувала більше уваги приділити самоосвіті жіноцтва. Саме це вважала найважливішим у діяльності створеної за її ініціативою громадської організації.

Робота національно-культурних товариств краю не залишилася поза увагою Василя Стефаника. Це підтверджують публіцистичні твори письменника, зокрема, “Жолудки наших робітничих людей і читальні”, “Мужики і вистава”, “Книжка за мужицький харч”¹² тощо. У них В. Стефанік неоднозначно оцінював окремі брошури, видані товариством “Просвіта”, театральні вистави “Руської бесіди”, створення читалень для сільського населення, оскільки, на його думку, в першу чергу необхідно було подбати про покращення матеріального становища людей.

Впродовж тривалого часу збирав і узагальнював матеріали про роботу читалень та освітніх товариств Михайло Павлик. Цій тематиці він присвятив серію статей “Про руські народні читальні в Галичині і на Буковині”, “Про перестрій руських читалень”, “Про діяльність товариства “Просвіта” в Галичині”, де подав слушні пропозиції, яким чином активізувати їх

⁸ Щоденник М. Грушевського (1904–1910 рр.) / упоряд., передмова та примітки І. Гирича. *Київська старовина*. 1995. № 1. С. 10–30.

⁹ Дністрянський С. Права руської мови у львівському університеті. Б. р., б. м. в. 28 с.

¹⁰ Кобринська Н. Руське жіноцтво в Галичині в наших часах. *Перший вінок*. 1887. С. 68–102.

¹¹ Кобринська Н. Про первісну ціль товариства руських жінок в Станіславові, зав’язаного 1884 р. *Перший вінок*. 1887. С. 457.

¹² Стефанік В. Повне зібрання творів : у 3 т. Т. 2 : Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / відповід. ред.: О. І. Білецький. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. 224 с.

роботу¹³. На сторінках зазначених праць було чимало критики, переважно конструктивної та обґрунтованої, на адресу як русофілів, так і народовців Галичини.

Про те, що останні добре розуміли специфіку невирішених проблем свого товариства, свідчить стаття Осипа Назарука “Що повинно бути найважливішим завданням просвітніх організацій”, опублікована в “Письмі з “Просвіти” 1907 р. Основна ідея статті – “серцем просвітнього товариства є бібліотека”¹⁴. Автор дав низку цінних порад щодо збереження книг, передплати періодичних видань, створення каталогів тощо. Також у статті методичні вказівки для бібліотекарів, як підбирати книги для читачів тієї чи іншої вікової категорії. Це одна з найзмістовніших розвідок, які відносяться до третьої означеної нами групи.

Чимало місця на сторінках періодичних видань та окремих брошур було присвячено діяльності НТШ. Наукове товариство, як уже зазначалося, постійно вдосконалювало свій статут, а звідси й організаційні засади діяльності. На надзвичайних загальних зборах НТШ 4 квітня 1904 р. відбулося обговорення двох різних проектів основного документа. За результатами голосування були внесені переважно ті зміни, які запропонував І. Франко (з 42 параграфів статуту 30 майже дослівно взяті з його варіанта), хоча з деякими поправками, відповідно до проекту С. Дністрянського. Свої пропозиції щодо зміни статуту НТШ висловив також М. Павлик. В окремій брошурі, надрукованій з цього приводу 1905 р., він вмістив промову, виголошену на загальному зібранні 4 квітня 1904 р., де висловив чимало зауважень щодо запропонованих змін та організації роботи товариства взагалі. Матеріал, викладений у його праці, дозволяє отримати інформацію про вимоги опозиції (на чолі з професором університету С. Дністрянським, якого підтримували В. Шухевич, М. Павлик та інші) щодо зміни статуту в 1904 р. Вона виступала проти того, що українці з Наддніпрянщини, які не були присутні на засіданнях товариства, могли мати уповноважених, які б голосували замість них, оскільки це дало можливість виділу й особисто М. Грушевському маніпулювати голосами й приймати вигідні йому ухвали; пропонувала більше самостійності надати секціям товариства, тоді як виділ мав би залишатися суто адміністративним його органом, а для вирішення найважливіших академічних питань створити Наукову раду. Окрім цього, М. Павлик у своїй розвідці написав, що необхідно розширити тематику “Записок НТШ” і публікувати на його сторінках розвідки не лише з історії і філології, але й з інших галузей знання; підвищити якісний рівень “Літературно-наукового вісника” (далі – ЛНВ) і призначити його головним редактором найкращого фахівця з питань літератури – І. Франка тощо¹⁵.

Свою чергою І. Франко в праці “Мотиви до проєктованої зміни статуту”¹⁶ гостро критикував пропозиції опозиціонерів тому, що їх вимоги годилися для Російської або Віденської академії наук з їх бюджетним утриманням і адмініструванням, а не для наукового товариства, яке є громадським утворенням, що отримує незначну фінансову допомогу з місцевих і центральних джерел фінансування.

Натомість М. Грушевський, окрім регулярних повідомлень про діяльність української наукової установи на загальних зборах товариства, намагався проінформувати широкий загал про здобутки в роботі НТШ. Зокрема в 1900 р., розпочинаючи серію статей про найбільші українські товариства, він вирішив спершу ознайомити читачів з історією створення, організаційними засадами діяльності, тематикою періодичних наукових та літературних видань очолюваного ним товариства. Щодо найважливіших проблем у роботі НТШ, то в першу чергу автор звернув увагу на його фінансування владними структурами, які в 1899 р. на наукову та видавничу діяльність товариства виділили 14 560 крон, тоді як Празька академія наук отримувала від держави 40 000 крон, а Краківська – 50 000 крон. На думку М. Грушевського, діяльність НТШ була не менш плідною та кваліфікованою, ніж згаданих наукових установ. Інша перешкода в

¹³ Павлик М. Про русько-українські читальні. Львів : З друкарні товариства імені Шевченка, 1887. Ч. 1. 188 с.

¹⁴ Назарук О. Що повинно бути найважливішим завданням просвітніх організацій? *Письмо з “Просвіти”*. 1907. Ч. 6. С. 1–2.

¹⁵ Павлик М. З “Наукового товариства ім. Шевченка” у Львові. Львів : З друкарні Уділової. 1905. 24 с.

¹⁶ Франко І. Мотиви до проєктованої зміни статуту. Львів : Б. м. в., 1903. 8 с.

його роботі – незначна кількість українських викладачів та вчених у вищих навчальних закладах держави, оскільки саме завдяки цьому вдається організувати роботу наукових установ представникам інших національностей¹⁷.

Чимало творів другої половини XIX – початку XX ст. написано видатними українськими письменниками, які не залишалися осторонь важливих подій національно-культурного життя краю. Це переважно статті проблемного характеру про літературний рух у краї, що складають четверту окреслену нами тематичну групу. Чимало з них присвячені творчості та вшануванню пам'яті Тараса Шевченка.

Так, у розвідці “Поети і інтелігенція”¹⁸, опублікованій на сторінках ЛНВ за 1899 р., В. Стефаник звернув увагу на те, що українська громадськість заідеалізувала Т. Шевченка, захопилася декламацією його віршів, але дуже мало зробила, щоб ідеї Великого Кобзаря були втілені в життя.

Громадськість краю досить високо оцінювала як письменницьку працю І. Франка, так і його активну позицію щодо вирішення найважливіших соціально-економічних та національно-культурних проблем українців. Це дозволяють стверджувати праці інших відомих літераторів Галичини. Серед них необхідно відзначити промови, виголошені з нагоди святкування двадцять п'ятої річниці письменницької праці І. Франка в 1898 р., які згодом були опубліковані на сторінках періодичних видань та окремою книгою. Варто звернути увагу на слова М. Грушевського на святкуванні ювілею, який зазначив: “Красна література і театр, публіцистика і суспільні студії, наука і популярна література, не кажу вже за політичне і суспільне жите – в усіх сферах нашого культурного життя ми бачимо ювілята; скрізь зіставляє він визначні сліди, підпорядковуючи свої особисті симпатії й нахили моментальним потребам своєї суспільності”¹⁹.

З нагоди чергового ювілею його літературної діяльності було видано збірник “Привіт Іванові Франкові в сорокаліття його письменницької праці (1874–1914)”²⁰.

Серед прогресивних літераторів і публіцистів кінця XIX – початку XX ст. М. Павлик, який виступав за реалізм у літературі, живу народну мову, за посилення ролі інтелігенції в національно-культурному житті українського народу в літературно-публіцистичних працях “Лихі люди. Один листок з життя”, “Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині”, що з'явилися в часописі “Друг”²¹. Працю М. Павлика як літератора, публіциста та громадського діяча також було належним чином оцінено в Галичині. Зокрема, за ініціативи діячів Русько-української радикальної партії (далі – РУРП) в краї 20 листопада 1904 р. відбулося урочисте святкування тридцятилітнього ювілею його праці. Повідомлення про цей захід та промови, виголошені на ньому, де було високо оцінено діяльність М. Павлика, з'явилися майже у всіх українських часописах. Окрім цього, завдяки зусиллям ювілейного комітету, в 1905 р. видано окрему книгу, де з'явилася детальна інформація про хід святкування ювілею. Проте це не завало полеміці між І. Франком, який у ЛНВ опублікував статтю “М. Павлик. Замість ювілейної сільветки”²², та М. Павликом, що видав брошуру “Пан Іван Франко супроти мого 30-літнього ювілея”²³. Суперечка між ними зводилася до того, чи варто витратити великі кошти з бюджету радикальної партії, які вона отримала від меценатів із Наддніпрянщини, на святкування ювілеїв та окремі видавничі проекти.

¹⁷ Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2002. Т. 1 : Серія “Суспільно-політичні твори” (1894–1907). С. 201.

¹⁸ Стефаник В. Поети і інтелігенція. *Стефаник В. Повне зібрання творів* : у 3 т. Т. 2. С. 81–82.

¹⁹ Ювілей 25-літньої діяльності Івана Франка. *Літературно-науковий вістник*. 1898. Т. IV. С. 119.

²⁰ Привіт Іванові Франкові в сорокаліття його письменницької праці. 1874–1914. *Літературно-науковий збірник*. Львів : 3 друкарні НТШ, 1916. 390 с.

²¹ Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині. *Друг*. 1876. Ч. 12. 15 (27) червня. С. 203–206.

²² Франко І. Михайло Павлик. Замість ювілейної сільветки. *Літературно-науковий вістник*. 1905. Т. XXIX. С. 160–166.

²³ Павлик М. Пан Іван Франко супроти мого 30-літнього ювілея. Львів : друкарня Народова Манецких, 1905. 12 с.

Низку розвідок про українську літературу кінця XIX – початку XX ст. опублікував Осип Маковей на сторінках ЛНВ в тематичній добірці “Літературно-критична студія”, де автор зробив професійний аналіз творчості відомих письменників: Андрія Чайковського, Степана Коваліва, Ольги Кобилянської, Павла Грабовського, Пантелеймона Куліша та інших. Не менш змістовною була стаття “Слово і діло галицьких москвофілів” О. Маковея, надрукована в рубриці “З життя і письменства”²⁴.

Найбільшої уваги, зважаючи на змістовність і професіоналізм, заслуговують публіцистичні розвідки І. Франка про розвиток літератури. Чимало з них присвячені з’ясуванню ролі українського письменства в національно-культурному відродженні Галичини: “Ціна літературної праці”, “З історії науки і літератури”, “Література, її завдання і найважливіші ціхи” тощо. В останній з них І. Франко закликав письменників дотримуватися реалізму у своїй праці, при цьому зазначаючи: “Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу... Вона громадить і описує факти щоденного життя, вважаючи тільки на правду... Вона через те вказує на хиби суспільного устрою там, де не все може добратися наука... і старається будити охоту і силу в читателях до усунення хиб – се її поступова тенденція”²⁵.

Чимало публіцистичних розвідок письменника було присвячено видавничим справам, талановитим літераторам із Наддніпрянщини, зокрема Лесі Українці, Маркові Вовчку, Володи-миру Самійленку тощо та найвідомішим діячам світового письменства. Серед останніх особливий резонанс мала праця “Поет зради”, присвячена польському лірику Адаму Міцкевичу, де І. Франко зробив глибокий аналіз творчості відомого літератора та прийшов до такого висновку: “Так оце розглянули ми майже всю поетичну творчість Міцкевича і маю надію, що в достатній мірі переконалися, що головною темою майже всіх його творів була зрада в найрізноманітніших іпостасях... і сумний мусить бути стан народу, який такого поета вважає своїм найбільшим національним героєм і пророком...”²⁶. Публікація вищевказаної статті в одному з німецькомовних видань викликала неабияке обурення серед польського населення Галичини; письменник змушений був відмовитися від редагування польськомовного часопису “*Kuŕjer Lwowski*”. Насправді ж така риторика була зумовлена не стільки впливом літературної творчості одного найвизначніших польських поетів, а парламентської виборчої кампанії 1897 р., яка у вітчизняній історіографії отримала назву “криваві баденівські вибори”. Такі висновки нами зроблено на основі аналізу іншої публіцистичної розвідки І. Франка “Руськопольська згода і українськопольське братання”, що була опублікована 1906 р.

До п’ятої тематичної групи опрацьованих нами творів лідерів національно-культурного руху належить публіцистика, присвячена актуальним проблемам театрального, музичного та образотворчого мистецтва. Одним із важливих аспектів культурного життя українців краю був процес становлення та розвитку українського театру. Праці громадських діячів, опубліковані впродовж 60-х рр. XIX ст. – початку XX ст., дозволяють прослідкувати те, як формувалася україномовна професійна театральна трупа в Галичині. Перші публікації про необхідність створення українського театрального колективу з’явилися на сторінках русофільського часопису “Слово” 1861 р. Їхній автор – відомий у краї політик та громадський діяч Юліан Лаврівський у статті “Проект до заведення руського театру в Львові”²⁷ спробував переконати українську громадськість у необхідності створення національного театру.

Ініціативу Ю. Лаврівського підтримав письменник і драматург Григорій Якимович, який у статті “З-під руського серця”²⁸ запропонував, зважаючи на чималі труднощі в організації

²⁴ Маковей О. З життя і письменства. Слово і діло галицьких москвофілів. *Літературно-науковий вістник*. 1899. Т. 5. С. 162–176.

²⁵ Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885) / упоряд. та комент. Н. О. Вишневої. Київ : Наукова думка, 1980. С. 13.

²⁶ Франко І. Поет зради. *Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв.* : у 50 т. / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. Львів : Каменяр, 2001. С. 213.

²⁷ Лаврівський Ю. Проект до заведення руського театру в Львові. *Слово*. 1861. 26 лип.

²⁸ Якимович Г. З-під руського серця. *Слово*. 1863. 23 жовт.

професійної трупи, для початку створити аматорський театральний колектив, що буде гастролювати в різних містах Галичини. 1863 р. Г. Якимович порадив українській громадськості організувати спеціальний комітет для збору коштів на потреби національного театру. Це завдання згодом узяв на себе провід товариства “Руська бесіда”.

Український театр у Галичині, що переживав чимало періодів розквіту та занепаду, не завжди користувався належною увагою глядача. Про це писав І. Франко в одній зі статей, опублікованих у часописі РУРП “Народ”: “Я вбачав причину сього в тім, що він замало народний, що в його існуванню не заінтересовані широкі маси нашого народу, незаінтересовано поперед усього наше селянство”²⁹. На думку Івана Яковича, найважливіші передумови, що приведуть до “народності” театру, такі: 1) світогляд, який відбивав би справжні прагнення народу; 2) популярність театального мистецтва серед широких народних мас; 3) його загальнодоступність.

Низка розвідок, опублікованих у періодичних виданнях краю, були присвячені важливим аспектам розвитку українського образотворчого та музичного мистецтва. Зокрема, М. Грушевський у статті “Друга руська артистична вистава у Львові” поділився з читачами враженнями від виставки картин українських митців, яку організувало Товариство для розвою руської штуки в 1900 р. На думку вченого, українське малярство ще не вийшло на рівень вимог тодішнього європейського мистецтва. З цього приводу він зазначив: “Немає ще руської штуки, але єсть руські артисти”³⁰. Це дозволило йому висловити зауваження щодо діяльності Товариства для розвою руської штуки, яке не докладало належних зусиль для розвитку українського малярства, а було вузькопрофесійним об’єднанням художників. Щоб виправити ситуацію на краще, М. Грушевський запропонував об’єднати в рамках цього товариства всіх українських майстрів пензля, організувати виставки окремих митців, порадив національно-культурним товариствам та окремим особам придбати для себе твори українських художників. Останнє неабияк сприяло б як покращенню матеріального становища митців, так і поширенню образотворчого мистецтва серед українців Галичини.

Публіцистична розвідка І. Труша, одного з найвідоміших художників Галичини досліджуваного періоду, “Чи можлива у нас штука?” також була присвячена численним проблемам українського малярства краю. Автор бачив можливість їхнього вирішення приблизно так само, як і М. Грушевський. Проте у своїй розвідці він акцентував, перш за все, увагу на матеріальній підтримці образотворчого мистецтва, необхідності фінансового заохочення художників-початківців. За його даними, якщо польські художники щороку отримували 25 тис. гульденів, то українські лише 300. І. Труш справедливо зазначив, що кардинальні зрушення в українському малярстві могли б відбутися лише зі зміною політичного становища української нації³¹. Ця розвідка є однією з найзмістовніших у вказаній групі і певною мірою показує трансформацію національно-культурного руху у національно-визвольний.

Помітні зрушення в галузі українського музичного мистецтва відбулися в Галичині наприкінці XIX ст., коли було створено низку музичних товариств, періодичних видань, навчальних закладів. Проте найбільш неординарною подією мистецького життя краю початку XX ст. став візит до Галичини в 1903 р. видатного композитора Миколи Лисенка, який тогочасна українська преса назвала “величавим народним святом, правдивим тріумфом української національної музики”³². І. Франко в статті “Лисенкове свято в Австрії”, опублікованій 1904 р. в ЛНВ, не лише акцентував увагу читачів на насиченій програмі візиту українського композитора і на тому факті, що “Галичина й Буковина привитали Лисенка величаво, як не витали досі нікого”³³, але й звернув увагу на низький рівень музичної культури в Галичині. На його думку, твори композитора, що звучали на концертах на його честь, були виконані на низькому рівні, що не могло влаштувати не лише М. Лисенка, але й інших слухачів. Таким чином, І. Франко

²⁹ Франко І. Наш театр. *Народ*. 1892. Ч. 15–18. С. 198.

³⁰ Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1. С. 226.

³¹ Труш І. Чи можлива у нас штука? *Будучність*. 1899. 1 жовт. С. 10–11.

³² *Діло*. 1903. 22 лист.

³³ Франко І. Лисенкове свято в Австрії. *Літературно-науковий вістник*. 1904. Т. 25. С. 47.

актуалізував важливу проблему – необхідність підняти українське музичне мистецтво на належний рівень.

На це звернув увагу відомий у Галичині композитор, активний учасник усіх музичних товариств, автор багатьох наукових праць, рецензій тощо С. Людкевич. 1902 р. композитор виступив як один з ініціаторів заснування у Львові української консерваторії. Про це йдеться у статті “Кілька слів про потребу заснування української музичної консерваторії у Львові”³⁴. С. Людкевич наголошував, що без плідної праці на культурній ниві українцям неможливо здобути для себе не лише національно-культурні права, але й політичні.

До шостої окресленої нами тематичної групи належать твори державних діячів і лідерів національно-культурного руху, що дозволяють прослідкувати за його трансформацією з національно-культурного в національно-визвольний. Вона прослідковується вже наприкінці XIX – початку XX ст., разом із політичною структуризацією галицько-українського суспільства, коли ідеал політичної незалежності України, соборності її земель було включено до програмових документів провідних українських політичних партій Галичини.

У особовому фонді вченого та політика Володимира Охримовича в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів зберігається рукопис праці “Статистичні дані про національний склад Східної Галичини в 1900–1910 рр.”. У ній автор зупинився і на причинах, що гальмували розвиток української національної ідеї серед українців Галичини. Серед них – не вирішене остаточно питання: “який ми народ і яке наше “я””; українофільство і москвофільство; брак національної свідомості серед широких мас населення, нерозуміння національних інтересів тощо³⁵.

Ця тенденція спостерігається і в творах інших лідерів національного руху. Ю. Бачинський 1895 р. у праці “Україна irredenta”, незважаючи на певну партійну заангажованість, справедливо зазначав, що в контексті боротьби за політичну самостійність українських земель “треба розпочати антицентралістичну політику і задля того підпирати всі ті австрійські народності, що вже розпочали таку антицентралістичну політику, а друге: треба взятися з цілою енергією за справу реформи нинішніх виборчих ординацій до сойму і до парламенту в напрямі загальних і безпосередніх виборів”³⁶. Появу праці Ю. Бачинського І. Франко розцінив “як прояв національного почуття і національної свідомості”³⁷. Останній у публіцистичних розвідках “Що таке поступ?”, “Україна irredenta”, “Поза межами можливого” та інших, написаних наприкінці XIX – початку XX ст., прийшов до висновку, що лише “політична самостійність всякого народу” є запорукою вирішення його економічних, соціальних та культурних проблем.

В іншій публіцистичній праці в журналі “Житє і слово” 1897 р. І. Франко писав: “Нині ми розуміємо, що перша і головна основа розвою народнього – освідомлюванне і розбуджуванне мас, праця над їхнім просвічуванем у кожному напрямі, отже не тільки господарським і історично-національним, але поперед усього політичним і суспільним... Бо ані фіра книжок самих сего не зробить, ані копиця брошур самих, ані пів копи послів самих, ані Академія наук сама, ані тисяча шкіл з руською мовою викладовою, ані тисяча віч самих. Треба всего сего, але треба всего, на всі боки, щоб ми справді росли органічно, то тоді тяжче буде ворожій силі спинити нас у тім рості”³⁸.

³⁴ Людкевич С. Кілька слів про потребу заснування української музичної консерваторії у Львові. *Дослідження, статті, рецензії, виступи* : у 2 т. / упоряд., редакційна, вступна стаття і примітки З. Штундер. Львів : Дивосвіт, 1999. Т. 1. С. 254–256.

³⁵ Центральный державный историчный архив Украины, м. Львів. Ф. 372 : Охримович Володимир, адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. 1870–1931 рр. Оп. 1. Спр. 7 : Статистичні дані про національний склад Східної Галичини складені Охримовичем Володимиром. 1900–1910 рр. Арк. 1–2.

³⁶ Бачинський Ю. Україна irredenta. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті* : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. Мюнхен : Сучасність, 1983. Т. 1. С. 30.

³⁷ Франко І. По за межами можливого. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті* : у 3 т. Т. 1. С. 87.

³⁸ Франко І. і Леся Українка про шляхи розвитку українського політичного руху. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті* : у 3 т. 1983. Т. 1. С. 37.

Ідея політичної самостійності в Галичині особливо активізувалася на початку ХХ ст. в контексті боротьби за український університет у Львові. Лідери українського національного руху, формулюючи резолюції віч, не упустили нагоди оголосити про політичні прагнення. В одному з таких документів, підписаному Володимиром Старосольським, зазначалося: “Нашим обов’язком є односердно та одностайно, друг при друзі, грімко та твердо проголосити світові, що найвисшою ціллю, найвисшою ідеєю національно-політичних змагань усієї молодіжи є незалежна Україна”³⁹.

Поряд з цим варто зазначити, що все ж таки в діях української політичної еліти домінували менш радикальні позиції. Аналіз творів державних діячів і лідерів національно-культурного руху (Костя Левицького, Михайла Грушевського, Володимира Винниченка) дозволяє стверджувати щодо ідеї та практики української соборності, що, попри “окремі” вияви “національного єднання” напередодні доленосних історичних подій, як галицьке, так і наддніпрянське українство було зорієнтоване передусім на “свої” імперські державно-політичні утворення і саме з їх внутрішніми перетвореннями пов’язувало поліпшення власної долі. А державно-соборницькі настрої і прагнення стали наростати пізніше під впливом національно-консолідаційних та державницьких процесів інших європейських народів, коли українська еліта почала усвідомлювати нову національно-історичну перспективу⁴⁰.

Своє бачення національно-культурного та національно-визвольного рухів мали польські, австрійські та російські державні діячі й політичні лідери. Серед польських політиків заслуговує на увагу публіцистика відомого своїми демократичними поглядами Л. Василевського (Leon Wasilewski). 1911 р. у праці “Україна і українська справа”⁴¹ (видана польською мовою в Кракові) він відстоював думку, що український національно-визвольний рух за своєю активністю відстає від польського, але рано чи пізно він зуміє втілити в життя прагнення українців до незалежності, тому полякам і українцям варто спільно йти до однієї мети. Автор вважав, що польсько-українське порозуміння повинно ґрунтуватися на засадах слов’янської єдності та антиросійській платформі.

Інший погляд на український національно-культурний рух та його трансформацію в національно-визвольний (або неможливість такої еволюції) мав представник лівого крила польських політичних сил – людовець Францішек Стефчик (Franciszek Stefczyk). У статистично-публіцистичному дослідженні “Проблема сеймової виборчої реформи у світлі статистики людності та податків”⁴² він доводив, що у визначенні кількості мандатів для українських і польських депутатів сейму необхідно враховувати не лише чисельну, але й податкову перевагу польського населення над українським. У результаті, згідно з його аргументами поляки мали отримати вагому більшість у Галицькому сеймі і тотальний вплив на всі сфери галицького суспільства.

Національні прагнення українців Галичини були повністю проігноровані російськими політиками. Лідер російських кадетів Павло Мілюков (Павел Милуков) у праці “Национальный вопрос. Происхождение национальности и национальные вопросы в России”, в контексті захисту “общерусской” ідеї, відстоював право Російської імперії “повернути собі російські території втрачені в результаті поділів Речі Посполитої часів Катерини II”⁴³. У першу чергу це стосувалося Галичини, на яку претендувала Росія ще в 1772 р.

Інший російський громадсько-політичний діяч та публіцист Павло Струве (Павел Струве) в працях, опублікованих на сторінках періодичного видання “Русская мысль”, ототожнював поняття “імперія” та “національна держава”, відстоюючи право Росії географічно розширювати

³⁹ Матеріяли другого віча української академічної молоді. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті* : у 3 т. 1983. Т. 1. С. 76.

⁴⁰ Там само. С. 398.

⁴¹ Wasilewski L. *Ukraina i sprawa ukraińska*. Kraków, 1911. 200 s.

⁴² Stefczyk F. *Problemy sejmowej reformy wyborczej w swietle statystyki ludnościowej i podatkowej*. Lwów : Nakładem Rady narodowej, 1912. 48 s.

⁴³ Милуков П. *Национальный вопрос. Происхождение национальности и национальные вопросы в России*. Прага, 1925. С. 154.

кордони. Першочерговим її завданням у Першій світовій війні П. Струве вважав “возз’єднання і об’єднання з імперією всіх частин російського народу”, тобто анексію Галичини. Доводив, що приєднання Галичини потрібне для “внутрішнього оздоровлення Росії”⁴⁴.

Отже, твори державних діячів і лідерів національно-культурного руху другої половини XIX – початку XX ст. складають чималу групу джерел з історії національно-культурного руху. Їх автори – учені, письменники, журналісти, політики, митці – намагалися привернути увагу громадськості до розвитку та використання української мови в повсякденному житті, національній освіти, науки, літератури, театрального, музичного, образотворчого мистецтва тощо та мали власні, часом досить неординарні, погляди на розв’язання проблем національно-культурного характеру, нерідко розглядали їх у контексті вирішення політичних питань. Публікація чималої кількості праць, присвячених згаданій тематиці, була зумовлена, з одного боку, інтенсивним розвитком національно-культурного руху українців, а з іншого – тим, що органами державної влади не було вжито належних заходів для вирішення тієї чи іншої важливої проблеми в цій сфері. Окрім цього, чимало розвідок державних діячів і лідерів національно-культурного руху були результатом полеміки між провідними його постатями, оскільки вони мали спірні погляди щодо того чи іншого актуального питання.

Найбільш плідною серед відомих діячів другої половини XIX – початку XX ст. була публіцистична праця І. Франка та М. Грушевського. Їхні розвідки торкалися майже всіх аспектів культурного життя українців Галичини. Наприкінці XIX – початку XX ст. спостерігалася тенденція до політизації українського національно-культурного руху, що позначилася на творах громадських діячів цього часу (Ю. Бачинського, Л. Василевського, С. Людкевича, І. Труша, І. Франка та інших), де акцентується на тому, що тільки політична самостійність українців може стати передумовою до вирішення всіх найнагальніших проблем, у тому числі культурного характеру. Вважаємо, що такий світоглядний підхід має важливе суспільне значення в умовах сучасної гібридної російсько-української війни, коли боротьба за нашу державність триває, і заслугоує на особливу увагу сучасної української історіографії.

NATIONAL-CULTURAL MOVEMENT OF UKRAINIANS IN HALYCHYNA IN THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES ON THE PAGES OF CONTEMPORARY JOURNALISTIC WORKS

Liliia SHOLOHON

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Central and Eastern Europe and special branches of historical science,

Shevchenko, St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,

e-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua

Summary

The article analyzes the journalistic works of the second half of the XIX – early XX centuries, devoted to the most important problems of the national and cultural movement of Ukrainians in Halychyna. The aim of the article is to reveal the views of leading scientists, writers, artists, public, cultural and political figures on the most pressing issues of Ukrainian cultural life and to follow the transformation of the national-cultural movement of Ukrainians in Halychyna into a national liberation. Among the most frequently raised issues in the pages of journalistic publications – the use of the Ukrainian language in everyday life, national education, science, literature, theater, music, fine arts and more. With the help of source criticism we tried to find out the objective-subjective information potential of journalistic works of Ukrainian, Polish and Russian public and cultural figures and politicians, which allowed to reconstruct various aspects of the national-cultural movement of Ukrainians in Halychyna during the second half of the XIX – early XX century. Hermeneutics, as the art of correctly understanding the language of another person, in particular the written text, was also important for the analysis of the works of participants in the national-cultural movement. We were able to establish that in the late

⁴⁴ Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм. *Русская мысль*. 1912. № 1. С. 78.

nineteenth – early twentieth century there is a steady tendency to politicize the Ukrainian national-cultural movement and transform it into a national liberation movement. This affected the works of public figures of this time (Yu. Bachynsky, L. Vasylevsky, S. Lyudkevych, I. Trush, I. Franko and others), where it is emphasized that only the political independence of Ukrainians can be a prerequisite for solving all the most pressing problems, including cultural. Such a worldview approach is of great social importance in the conditions of the modern hybrid Russian-Ukrainian war, when the struggle for Ukrainian statehood continues.

Keywords: *Halychyna, national-cultural movement, journalistic works, public society, political independence.*

REFERENCES

- Bachynskyi, Yu. (1983). Ukraina irredenta. *Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti*. In 3 vol. T. Hunchak, R. Sokalnyk (Comps.) Miunkhen : Suchasnist, vol. 1, pp. 26–33 (in Ukrainian).
- Didytskyi, B. (1866). *V odyh chas nauchytsia Malorusynu po velykorusky [At one time he will learn Malorussian in Great Russian]*. Lvov: V typohrafiu Instytutu Stavropyhiiskoho (in Ukrainian).
- Dilo. (1903, 22 lystopada) (in Ukrainian).
- Dnistrianskyi, S. (B. r.). *Prava ruskoj movy u lvivskim universyteti [Russian language rights at Lviv University]* (in Ukrainian).
- Franko, I. (1980). Literatura, yii zavdannia i naivazhlyvishi tsikhy. *Zibrannia tvoriv*. In 50 vol. Vol. 26: Literaturno-krytychni pratsi (1876–1885). N. O. Vyshnevska (Comp.) Kyiv: Naukova dumka, pp. 5–14 (in Ukrainian).
- Franko, I. (1892). Nash teatr [Our theater]. *Narod*, part 15–18, pp. 196–201 (in Ukrainian).
- Franko, I. (1903). *Motyvy do proektovanoi zminy statutu [Motives for the planned change of the charter]*. Lviv (in Ukrainian).
- Franko, I. (1904). Lysenkove sviato v Avstrii [Lysenkov holiday in Austria]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*, vol. 25, pp. 47–52 (in Ukrainian).
- Franko, I. (1905). Mykhailo Pavlyk. Zamist yuvileinoi sylvetky [Mikehal Pavlyk. Instead of a jubilee napkin.]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*, vol. XXIX, pp. 160–166 (in Ukrainian).
- Franko, I. (2001). Poet zrazy [Poet of betrayal]. *Mozaika: Iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibr. tv. u 50 t.* Z. T. Franko, M. H. Vasylenko (Comps.) Lviv: Kameniar, pp. 201–213 (in Ukrainian).
- Franko I. (1983). Po za mezhamy mozhlyvoho [On beyond the possible]. *Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti*. In 3 vol. T. Hunchak, R. Sokalnyk (Comps.). Miunkhen: Suchasnist, vol. 1, pp. 80–87 (in Ukrainian).
- Hunchak, T., Sokalnyk, R. (Comps.) (1983). Franko I. i Lesia Ukrainka pro shliakhy rozvytku ukrainskoho politychnoho rukhu [Franko I. and Lesya Ukrainka on the ways of development of the Ukrainian political movement]. *Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti*. In 3 vol. Miunkhen: Suchasnist, vol. 1, pp. 34–52 (in Ukrainian).
- Hrushevskyi, M. S. (2002). *Tvory: u 50 t. T. 1: Seriiia “Suspilno-politychni tvory” (1894–1907) [Works: in 50 vols. Vol. 1: Series “Socio-political works” (1894–1907)]*. P. Sokhan, Ya. Dashkevych, I. Hyrych (Comps.). Lviv: Svit (in Ukrainian).
- Kobrynska, N. (1887). Ruske zhinotstvo v Halychyni v nashykh chasakh [Russian women in Galicia in our time]. *Pershyi vinok*, pp. 68–102 (in Ukrainian).
- Kobrynska, N. (1887). Pro pervisnu tsil tovarystva rusykykh zhinok v Stanyslavovi, zaviazanoho 1884 r. [On the original purpose of the Society of Russian Women in Stanislavov, established in 1884]. *Pershyi vinok*, pp. 457–463 (in Ukrainian).
- Kuhutiak, M. (1993). *Halychyna: storinky istorii. Narys suspilno-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.) [Galicia: pages of history. Essay on the socio-political movement (XIX century – 1939)]*. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).
- Lavrivskyi, Yu. (1861). Proekt do zavedennia ruskoho teatru v Lvovi [Project for the establishment of a Russian theater in Lviv]. *Slovo*, 26 lypnia (in Ukrainian).
- Liudkevych, S. (1999). Kilka sliv pro potrebu zasnovannia ukrainskoi muzychnoi konservatorii u Lvovi [Research, articles, reviews, speeches]. *Doslidzhennia, statii, retsenzii, vystupy*. In 2 vol. Z. Shtunder (Comp.). Lviv: Dyvosvit, vol. 1, pp. 254–256 (in Ukrainian).
- Hunchak, T., Sokalnyk, R. (Comps.) (1983). Materialy druhoho vicha ukrainskoi akademichnoi molodi [Materials of the second chamber of the Ukrainian academic youth]. *Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti*. In 3 vol. Miunkhen: Suchasnist, vol. 1, pp. 75–79 (in Ukrainian).
- Makovei, O. (1899). Z zhyttia i pysmenstva. Slovo i dilo halytskykh moskvofiliv [Materials of the second chamber of the Ukrainian academic youth]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*, vol. 5, pp. 162–176 (in Ukrainian).

- Milyukov, P. (1925). *Natsyonalnui vopros. Proiskhozhdenie natsyonalnosti i natsyonalnue voprosu v Rossii* [The national question. The origin of nationality and national issues in Russia]. Praha (in Russian).
- Mykhalskyi, I. S. (2003). *Dzherela z istorii ukrainskykh politychnykh partii kintsia XIX – pochatku XX st.* [Sources on the history of Ukrainian political parties of the late nineteenth – early twentieth century]. Luhansk: Alma-mater (in Ukrainian).
- Nazaruk, O. (1907). Shcho povynno buty naivazhlyvishym zavdaniem prosvitnykh orhanizatsii? [What should be the most important task of educational organizations?]. *Pysmo z "Prosvity"*, part 6, pp. 1–2 (in Ukrainian).
- O yazytsi ruskym [About the Russian language] (1849, 10 sichnia). *Zoria Halytska* (in Ukrainian).
- Pavlyk, M. (1876). Potreba etnografychno-statystychnoy roboty v Halychyni [The need for ethnographic and statistical work in Galicia]. *Druh*, 15 (27) chervnia, part 12, pp. 203–206 (in Ukrainian).
- Pavlyk, M. (1887). *Pro rusko-ukrainski chytalni. Chastyna persha*. Lviv: Z drukarni tovarystva imeny Shevchenka (in Ukrainian).
- Pavlyk, M. (1905). *Pan Ivan Franko suproty moho 30-litnoho yuvyleia* [Mr. Ivan Franko against my 30th anniversary]. Lviv: drukarnia Narodova Manetskykh (in Ukrainian).
- Pavlyk, M. (1905). *Z "Naukovoho tovarystva im. Shevchenka" u Lvovi* [From "The Scientific Society. Shevchenko" in Lviv]. Lviv: Z drukarni Udilovoi (in Ukrainian).
- Podolynskyi, V. (2001). *Slovo perestorohy* [A word of caution]. F. Steblij (Comp.). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Pryvit Ivanovy Frankovy v soroklittie yoho pysmennytskoi pratsi. 1874–1914. Literaturno-naukovyi zbirnyk* [Greetings to Ivanova Frankova in the fortieth anniversary of his literary work. 1874–1914] (1916). Lviv: Z drukarni NTSh (in Ukrainian).
- Raikivskyi, I. (2012). *Ideia ukrainskoi natsionalnoi yednosti v hromadskom zhytti Halychyny XIX stolittia* [The idea of Ukrainian national unity in the public life of Galicia in the XIX century]. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliya Stefanyka (in Ukrainian).
- Hrych, I. (Comp.). (1995). *Shchodennyk M. Hrushevskoho (1904–1910 rr.)* [Diary of M. Hrushevsky (1904–1910)]. Kyivska starovyna, no. 1, pp. 10–30 (in Ukrainian).
- Stefanyk, V. (1952). *Povne zibrannia tvoriv: u 3 t. T. 2: Avtobiohrafichni tvory, poezii v prozi, publitsystyka, nezakincheni tvory i pereklady* [Complete collection of works. In 3 vol. Vol. 2: Autobiographical works, poetry in prose, journalism, unfinished works and translations]. O. I. Biletskyi (Comp.). Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainiskoi RSR (in Ukrainian).
- Stefczyk, F. (1912). *Problemy sejmowej reformy wyborczej w swietle statystyki ludnościowej i podatkowej*. Lwów: Nakładem Rady narodowej (in Polish).
- Struve, P. (1912). Obshcherusskaia kultura i ukraynskyi partykuliaryzm [All-Russian culture and Ukrainian particularism]. *Russkaia musl*, no. 1, pp. 68–82 (in Russian).
- Trush, I. (1899, 1 zhovtnia). Chy mozhylyva u nas shtuka? [Is a thing possible for us?]. *Buduchnist*, pp. 10–11 (in Ukrainian).
- Velykochyi, V. S. (2009). *Ukrainska istoriografiia suspilno-politychnykh protsesiv v Halychyni 1914–1919 rr.* [Ukrainian historiography of socio-political processes in Galicia in 1914–1919]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni V. Stefanyka (in Ukrainian).
- Wasilewski, L. (1911). *Ukraina i sprawa ukrainska*. Kraków (in Polish).
- Yakymovych, H. (1863, 23 zhovtnia). Z-pid ruskoho sertsia [From under the Russian heart]. *Slovo* (in Ukrainian).
- Yuvilei 25-litnoi diialnosti Ivana Franka [Anniversary of the 25-year activity of Ivan Franko]. (1898). *Literaturno-naukovyi vistnyk*, vol. IV, pp. 113–133 (in Ukrainian).